

Müjdə ver, ikrah oyatma. Asanlaşdır, çətinləşdirmə.

Kitabın sahibi: \_\_\_\_\_

Oxu tarixi: \_\_\_\_\_

# ÖZÜNÜDƏRK VƏ ÖZÜNÜTƏRK

(kamilliyə doğru iki addım)

VÜQAR İSGƏNDƏROV



Redaktor: Famil BURXANOĞLU  
Korrektor: Turac ELДАРQIZI  
Tərtibatçı: Zülfi XƏLİLOV  
Cildin dizayneri: Ramin HƏSƏNƏLİZADƏ

**Vüqar İsgəndərov**  
**ÖZÜNÜDƏRK VƏ ÖZÜNÜTƏRK** *(kamilliyə doğru iki addım)*

Bakı, “İrşad” Nəşriyyatı – 2022, 232 səh.

© Vüqar İsgəndərov / 2022  
© Parlaq İmzalar MMC / 2022

Kitabın bütün hüquqları qorunur. İcazəsiz olaraq hər hansı vasitə ilə nəşri və yayımlanması qadağandır.

DQİDK-nin 25.02.2022 tarixli DK-143/Ş  
sayılı məktubu ilə nəşrinə razılıq verilmişdir.

İrşad Nəşriyyatı | 33



İRŞAD – Parlaq İmzalar MMC-yə məxsus markadır.

www.parlaqimzalar.az  
irshad@parlaqimzalar.az  
facebook.com/irshadkitab  
instagram.com/irshadkitab  
0559697259 / 0559897259

Mətbəə: “Nurlar” NPM  
Çap tarixi: 19.07.2022  
Sifariş: 41(09)/22

# Mündəricat

Ön söz.....	9
Müəllifdən.....	15

## ÖZÜNÜDƏRK

Özünüdərk necə anlayaq?.....	27
Haradan gəlmişik?.....	31
Haradayıq?.....	34
Dünya haqqında bunları mütləq bilək!.....	37
Hara gedəcəyik?.....	38
Özünüdərk nəfsin	
tərbiyəsində vacib müqəddimədir.....	44
Həqiqi insan kamilliyini	
təcrübə yolu ilə tanımaq olarmı?.....	45
Yaradılış: təsadüf, ya məqsədli?.....	46
“Öz”ünü axtararkən Yaradanla qarşılaşmaq.....	50
Allahın sifətləri və feilləri haqqında qısa arayış.....	54
Fitrət Allahı tanımaqda	
ən böyük yardımçımızdır.....	54
Növbəti yanlışlıq – deizm.....	57
Deizmə cavab və ya Allah	
məxluqatı rübubiyyət əsasında idarə edir.....	63
Sonadək kamillik axtarışında.....	71

Vücudumda saxlanmış aşkar həqiqət.....	74
Skeletimizdəki mükəmməllik.....	77
Ağlıma dedim: Sən təsadüfən yaranmısan, dedi: Sən buna inanırsan?.....	82
Eşitdim, ölüm “mən”i axtarır, elə o gündən düşündüm: “Mən kiməm???”.....	83
Nəyin axtarışındayıq?.....	86
İnsan sosial varlıqdır.....	98
İnsan qanunlara və idarəetməyə möhtacdır.....	99
Gücə tapınmaq, yoxsa eşqin təzimi?.....	101
Əhəmiyyət kəsb etmək istəyi.....	103
İdrak haqqında – qneseologiya.....	111
Din – idrak forması kimi.....	123
İdrak həqiqətə aparan yoldursa, həqiqət nədir?.....	124
İbn Rüşdün “həqiqət”i.....	126
İbn Sinada “ağıl”.....	128
Bəhmənyar “idrak haqqında”.....	132
Molla Sədraya görə dərək edilənlə dərək edənin əlaqəsi.....	135
Məhəmməd Qəzzalinin “özünüdərk”i.....	138
İmam Əli Allah haqqında.....	147
“Özünüdərk”i necə sonlandırırıq?!.....	148

## ÖZÜNÜTƏRK

Nəfs və onun dərəcələri.....	157
Özünütərbiyə və Özünütərk haqqında.....	163
İntellektual sevgi.....	164
Eqoizm.....	166

Altruizm.....	169
Xoşbəxtlik, insan və O.....	173
İnsan xoşbəxt doğulur, yoxsa xoşbəxtliyi sonradan qazanır?.....	176
İntihar bəlasının qaynağı.....	179
Məsümlərin həyatından özünütərk nümunələri.....	182
Ölümü xatırlamaq və özünütərk.....	185
Allahı axtararkən özünü itirənlər.....	186
Allaha qovuşmaq.....	188
Özünütərbiyə təlimi.....	189
Özünütərbiyənin xalqların həyatında rolu.....	193
Cəmiyyətdə mənəvi-ruhi sfera.....	196
Özünü tərk etməyi bacaran insan zülmədən kənar olur.....	197
Özünütərk və vəzifəni düzgün müəyyən etmək.....	199
İmtina bacarığı.....	201
Sosial ədalət, insan və ibadət.....	203
Özünütərk, tərki-dünyalıq və zöhd.....	209
Son.....	225





## Ön söz

Yer üzündə elə bir insan yoxdur ki, özü-özünə “Mən kiməm?” sualını verməmiş olsun. Bu, bəlkə də, hər birimizin özümüzə ən çox ünvanladığımız sualdır. Sadəcə, ya üzərindən tez və laqeydcəsinə keçirik, ya “hamı necə, mən də elə” prinsipini rəhbər tutaraq seçdiyimiz həyat tərzinin yanlış olduğunu bilə-bilə yola davam edirik, ya həyatımızın yanlış istiqamətdə inkişaf etdiyini bizə xatırladan vicdanımızın narahat edici qınaqlarını susdurmaq üçün qəsdən yanlış cavab ünvanı seçirik, ya da özümüzü tamamilə unudub varlığımızı maddi dünyanın istəklər selinin axınına təslim edirik. Nəticədə ömrümüzü sürdürsək də, əsl kimliyimiz özümüzdən uzaq bir həyat təzi içərisində qərq olub gedir. Özlərini tapıb dərk edənlərin isə dünyası tamamilə fərqlidir. Onların özlərinə, ətrafa, dünyaya, yaradılış aləminə olan baxışları digər baxışlara bənzəmir. Onlar hamı ilə olsalar da, hamıdan deyil-

lər. Özünü tapan, tanıyan, dərk edib tərk edən, tərk edərək əsl “öz”ünə qovuşan adamın varlığı sevgi ilə dolub daşır. Tək istəyi hər kəsi öz tapdığına, tapındığına yönəltmək, həqiqi xoşbəxtlik yolunu göstərməkdir. Özündən çox uzaqlaşmayanın dönüşü də asan olar.

İnsan özünü niyə tanımalıdır? Özünü dərk etsə, nə qazanacaq? Nə fayda əldə edəcək?

Özünü tanıma və özünü dərkə bağlı qarşılaşdığımız ilk suallar bunlardır. İnsan özünü tanımadan həyatdakı yerini tapa bilməz. Özünü tanımadan ətrafla hansı münasibətləri qurmalı olduğunu bilməz. Bəşəriyyətin bütün problemlərinin kökündə məhz bu amil dayanır. Hər kəs xoşbəxt olmaq istəyir, hamı kamillik və xoşbəxtlik axtarışındadır. Ancaq özünü tanımadan, nə üçün yarandığını, var olduğunu, sonra nə olacağını düşünüb dərk etmədən heç bir xoşbəxtlik baş verməz. Özünü tanıma insana sağlam fərdi və sosial həyat qurmaq üçün yön verir. Özünü tanıma və özünü dərkə ən kiçik faydası budur ki, insan özünü unutmaq təhlükəsi və bəlalarından xilas olur.

Əgər kimsə özünü tanısa, mümkün deyil ki, başlanğıc, dönüş yeri və bu ikisinin arasındakı yolu tanımasın, ona iman gətirməsin, bütün bu maarifdən özünü məhrum etsin. Başlanğıc və son arasındakı yol bu ikisinə olan inama əsaslanır. Yolun başlanğıcında Allahı tapan adam sonda da mütləq Onu tapır. Çünki Allah həm əvvəldir, yəni hər şey Ondandır, həm axırdır, yəni hər şeyin son qayıdış yeri Odur.

Qurani-kərim bütün insanları xəbərdar edir ki, əgər dünya işləri içərisində itib batsalar, pak canlarını təbiət içərisində dəfn edib ziyana uğramış olacaqlar. Əgər bir adam aqlını və fitrətini maddi instinktlər, nəfsani istəklər içərisində dəfn etsə, haqqı batıldən, təqvanı günahdan ayıran daxili ilham mənbəyini dəfn edəcək.

Bəziləri insanın özünü dərk etməsinin mümkün olmadığını iddia edirlər. Yanlış bir iddiadır. Əgər belə bir tanıma və dərkətmə olmasaydı, daxilimizdə bu istiqamətlə bağlı bir istək olmazdı. Əgər dünyanı tanımaq mümkün olmasaydı, bu susuzluq insanın varlığına yerləşdirilməzdi. Özündən kənarı tanımanın özünü tanıma gücünü ehtiva edən biliklə əlaqəsi olmasa, faydasızdır. Bu da mümkünlük, hətta özünütanımının faktikiliyidir.

Özünüdərkədən sonra gələn özünütərk mərhələsi, əslində, əsl “öz”dən kənar “öz”ün tərkidir. Bədbəxtliklərin səbəbi olan tərketmə əsl “öz”ün unudulub əsas olmayan “öz”ün həyatını yaşamağa üstünlük verilməsidir. Dahi mütəfəkkirlər özünü unutmanı iki qismə bölürlər:

1. Ağılaltı unutqanlıq. İnsan keçici ləzzətlər içərisində batdıqda həqiqi və üstün olan “öz”ünü unudur;
2. Ağılüstü unutqanlıq. İnsan İlahi müşahidələr içərisində bataraq orta və ya aşağı “öz”ünü unudur.

Yəni həm günahkar cahil, həm də fəna məqamına çatıb haqqın müşahidəsi dəryasına qərq olmuş arif

özünü unudur. Pislənən unudqanlıq insanın məhvə məhkum olduğu, maddi ehtiraslar, heyvani ləzzətlər, nəbati doyumsuzluqlar içərisində bataraq düçar olduğu unudqanlıqdır. Mərifət həyatına çatmış, metafizik nura qərq olmuş arifin unudqanlığı isə bəyənilən unudqanlıqdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, unudqanlığın məzəmməti və tərifi unudulana məxsusdur. “Əqli öz”ün unudulması pislənir, “nəfsani öz”ün unudulması təriflənir. Arif özünü unudur, çünki “Bəqərə” surəsinin “Hansı səmtə üz tutsanız, Allah oradadır” ayəsinə əsasən, hara baxırsa, Allahı görür. Lakin günahkar insan maddə və təbiətə ürək bağladığı, dünyadan başqa da heç nəyi görmədiyi üçün “əqli öz”ünü unudur. Quran nöqtəyi-nəzərindən ən bədbəxt unudqanlar başqalarını yaxşıya dəvət edib özlərini unudanlardır. “Bəqərə” surəsinin 44-cü ayəsində Allah-taala belə buyurur: “İnsanları yaxşı işlərə dəvət etdiyiniz halda, özünüzü unudursunuz?” Ən böyük təhlükə insanın öz həqiqətini və fitrətini unudmasıdır. Ən gözəl xilas yolu həmin həqiqəti tapmaqdır.

Özünüdürək Allahıtanıma üçün giriş, nəfsani çirkinliklərdən təmizlənmə, özünü unudma bəlasından xilas və ən nəhayət, özünüdürək üçün vacib addım sayılır.

“Özünü tanıyan Allahını tanıyır” hədisinə əsasən, kim özünü nə qədər tanısa, Allahı və Allahın zətı qarşısındakı təcəlliyini bir o qədər tanıyır. Heç bir

yerdə “Dağı, daşı, yeri, göyü, dənizi, meşəni və s. tanıyan Allahını tanıyar” deyilmir. Düzdür, dağı, daşı, yeri, göyü tanıyan onun xalığını də tanıyar, lakin bu cür tanıma özünütanıma ilə əldə edilən Allahıtanımadan tamamilə fərqlidir. Allah-taala ilə bağlı olan bu xüsusi tanıma özünüdərkə aid bir tanımadır. Hədəslərin birində belə deyilir: “Özünütanıma tanımaların ən faydalısıdır”.

Əllamə Cavadi Amuli özünütanımanın bir neçə zəruri nəticəsini qeyd edərkən yazır:

1) İnsanın Allahın xəlifəsi və ilahi xilafət rəngində olması onun gerçəyidir. Xəlifəni sırf xəlifə olduğu üçün tanımaq xəlifə təyin edənin özünün tanınması ilə nəticələnir. Bu xüsusiyyət də yalnız insana xas olan bir gerçəklikdir.

2) İnsan mələkəti nəfəs üfürülmüş ilahi bir ruha malikdir. Üfürülmüş ruh təcəlla rəngindədir və bu rəng gedici deyil. O, zühur xüsusiyyətinə malikdir, hülul deyil, əlamət və nişanədir. Ruhü üfürəni, onu aşkar və zahir edən varlığı, yəni Allahı tanımadan bu varlığı tanımaq olmaz.

3) Özünütanıma “nədir o?” və “kimdir o?” həqiqətlərini tanımanın bir tərkibidir. Bu tərkib, bəlkə də, bəziləri üçün çaşqınlıq səbəbi, bəziləri üçün yüksəliş əsasıdır.

4) “Nədir o?” həqiqətinə sahib olan hər kəs insandır və insanlıq cəhətdən insana ünvanlanan müsbət və mənfi xitabların obyektidir.

## Özünüdərək və özünütərək

İnsan əsl ilahi, insani, səmavi xoşbəxtliyi yalnız özünü tanıyıb dərək edəndə, dərək etdiyi ana qədər əsiri olduğu “öz”ünü tərək edib həqiqi “öz”ünə dönəndə tapacaq. Bunun üçün bir insan olaraq hər birimizin vəzifəsi bir-birinə yardım əlini uzatmaq, doğru yolu göstərmək üçün əlindən gələni əsirgəməməkdir.

Dəyərli alim Vüqar İsgəndərovun “Özünüdərək və özünütərək” əsərinin bu cəhətdən oxucular üçün çox faydalı olacağını düşünürəm. Alimin özünütanıma, özünüdərək və özünütərək istiqamətində apardığı özünəməxsus araşdırma fəlsəfi, dini, sosioloji, bəzən psixoloji və irfani yönələri ilə oxucuda maraq yaradacaq. Quran ayələri, hədislər, alim və mütəfəkkirlərin əsərlərindən gətirilmiş sitatlar əsərin elmiliyini daha da artırır. Müəllifin analiz etmə, təhlil və paralellər aparmaq, sonda nəticə almaq bacarığı oxucunun əsərdən əldə etmək istədiyi məlumatlardan faydalana bilməsi üçün çox zəruridir. Dəyərli Vüqar İsgəndərov bu işin öhdəsindən məharətlə gəlmişdir.

*Famil Burxanoğlu  
şərqşünas-ilahiyyatçı*

## Müəllifdən

İnsanı digər canlılardan fərqləndirən ən başlıca amil onun İNSAN olmasıdır. Başqa sözlə desək, onun sahib olduğu şüur, mədəniyyət və sivilizasiyadır. Digər canlılardan fərqli olaraq, insanın ətraf mühit haqqında bilgiləri daha geniş və daha dolğundur.

Heyvanlar ətraf mühitdən əldə etdikləri məlumatları zahiri hiss orqanları vasitəsilə əldə edə bilirlər. Elə buna görə də onların əldə etdikləri məlumatlar məhdud olur. Heyvanlar yalnız öz dövrləri haqda məlumatlı olurlar. Onlar müşahidə etdiklərinin yalnız zahirini öyrənə bilirlər, batininə yol tapa bilmirlər. Bəzi heyvanların və ya həşəratların (qarışqalar, bal arıları və s.) cəmi halda yaşadıklarını və gələcəkləri haqda tədbir tökdüklərini görsək də, bu onlarda şüurlu şəkildə olmur. Onların instinktiv vəzifələri və yaradılış xüsusiyyətləri bunu tələb edir. Onlar bu qabiliyyəti sonradan şüurlu şəkildə ələ gətirmirlər.

İnsanın isə istər arzu və istəkləri, istərsə də düşüncə və dərrakəsi böyük bir mənanı əhatə edir. Bu mənalarda arasında bağlılıq, tamamlanma mövcuddur. İnsan onu əhatə edən varlıqlar ilə zahiri tanışlıq əldə etdikdən sonra onların batını mahiyyətini, bir-birilə qurduqları əlaqələri dərinlənən araşdırmağa başlayır. Onun əldə etdiyi məlumatlar daim eyni səviyyədə qalmayıb, zaman və məkan çərçivəsindən kənara çıxıb bilər. İnsanın məlumat dairəsi genişlənərək yaşadığı planetdən kənara çıxır. O, ulduzları, planetləri, göy cisimlərini öyrənir, gələcəkdə baş verəcək təbii hadisələr haqda bilgilərə sahiblənir və lazımi tədbirlər görməyə başlayır. Eyni zamanda insan bitkilər aləmini, heyvanlar aləmini, torpağın quruluşunu, suyun xassələrini, zəlzələləri, tufanları, vulkanları, hətta kosmik hadisələri öyrənir. Onların keçdikləri mərhələləri yaxından araşdırır.

İnsanın düşüncə və məlumatları kimi, arzuları da yüksək dərəcələrə çatıb bilər. Onun istək və arzuları müəyyən zaman və məkan çərçivəsində olmayıb, daimi və ümumbəşəridir.

İnsanın “öz”lüyü müxtəlif dərəcə, cəhət və mərtəbələrə malikdir. O, bir tərəfdən təbii bir cisimdir və onun xassələrinə malikdir. Digər tərəfdən inkişaf etməkdə olan cisim olub, onun xassələrini daşıyır. O həm də canlı olduğundan canlıların xassələrinə malikdir. Nəhayət, o, bir insandır və onun heyvanlarda olmayan müəyyən üstünlükləri və əlamətləri



vardır. Aydın olur ki, insan bir həqiqətdən ibarət olsa da, müxtəlif dərəcələrə malik bir varlıqdır. Beləliklə, insan bir neçə “öz”ə sahibdir: cismani “öz”, nəbati “öz”, heyvani “öz” və insani “öz”. İnsanı əşyalardan, bitkilərdən, heyvanlardan fərqləndirən məhz insani “öz”dür.

Biz bu kitabda insanın cismani “öz”ündən, yəni onun cismi quruluşundan, nəbati “öz”ündən, yəni onun inkişafından və yaxud onun heyvani “öz”ündən, yəni onun şəhvətindən, qidasından və s. deyil, insani “öz”ündən söhbət açacağıq.

İnsanı insan edən, başqa məxluqlardan üstün edən, ehtirama layiq edən onun insani ruhudur. Bu ruhu duymayan, inkişaf etdirməyən bəzən insanlıqdan o qədər uzaqlaşır ki, heyvanlardan da aşağı bir məxluqa çevrilir. Yaxud, əksinə, bir insan özünün insani “öz”ünü o qədər inkişaf etdirir ki, mələklərdən belə üstün məxluqa çevrilir.

İnsanın insanlığına görə yaradan Allah da Özünə afərin deyir, Özünü “yaradanların ən üstünü olan Allahın kamil qüdrətinə afərin”<sup>1</sup> deyə yad edir. “Təbarəkəllahu əhsənul-xaliqin”.

Peyğəmbərlərin yer üzündəki missiyalarını tədqiq etdikcə, sözlərini diqqətlə izlədikcə və Allahın onlar haqqında buyurduqlarına nəzər etdikcə məlum olur ki, peyğəmbərlərin də göndərilmə səbəbi insanlarda insani “öz”ü inkişaf etdirib onları heyvani dərəcədən

---

1 Muminun, 14

ali dərəcələrə yüksəltməkdir. Lakin insanın unudulması onun bu yönünü ona tez unutturur. İnsan çox vaxt özünü itirərək sərgərdan halda ömür sürür. Bir çox insanlar kimliklərindən o qədər uzaq düşüblər ki, heyvani həyatdan başqa heç bir şey düşünmürlər. Onlar həqiqətdə öz insani şəxsiyyətlərini, kimliklərini, “öz”lüklərini itirmişlər və onu axtarmaq fikrində deyillər. Həzrət Əli (ə) bu haqda belə buyurur: “O kəsə təəccüb edirəm ki, itirdiyi şeyi tapmaq üçün çalışır, halbuki özünün nəfsini (kimliyini) itirmişdir və onu axtarmaq fikrində deyil”.

Ümumiyyətlə, insana bir varlıq kimi müxtəlif tərəflərdən yanaşmaq olar: insan birliyinin üzvü, bu birlik sistemində başqaları ilə münasibətdə olan varlıq, fəaliyyətdə olan, müəyyən mədəniyyətin daşıyıcısı, maddi-cismani varlıq və s. Bu çoxtərəfliliyi nəzərə alıb, insanın əsas keyfiyyəti olaraq nə isə bir xüsusiyyəti ayırmaq lazım gəlir, yəni elə bir keyfiyyəti ayırmaq lazımdır ki, həmin keyfiyyət insanı məhz “insan” edir. Bu elə bir keyfiyyət olmalıdır ki, onda ümumi və fərdi, təkrar olunmayan cəhətlər bir-biri ilə çulğalaşsın. Əlbəttə, bu keyfiyyət kimi insanın mənəvi-ruhi aləmini göstərmək olar.

İnsan bu günə kimi bir çox varlıqlar və hadisələr haqda dəqiq biliklərə sahiblənib. O həmin varlıqlar və hadisələrin hətta gələcəkdəki vəziyyətlərini belə dəqiq təyin edə bilir. Buna baxmayaraq, insan hələ “öz”ü haqda qəti bilgilər əldə edə bilmir.

Biz bu kitabda insanın tam və geniş şəkildə fəlsəfi tərfi, idrak prosesi, antropologiya, insanın psixanalizi və s. haqda geniş bəhs açmaq qərarında deyilik. Bununla belə, bu kitabda insanın “öz”ü haqqında əsaslı fikir formalaşdırmaq, zehnimizi silkələyəcək və bizi hərəkətə keçirə biləcək faydalı, fəlsəfi-dini məlumatlar təqdim edə biləcəyimizə ümid edirik.

İnsanın varlıq aləmindəki yerini düzgün müəyyənləşdirmək istəsək, əvvəlcə gərək insanın “özünü-dərk”inə yardımçı olaq. Özünüdərk təkəcə insantanıma deyil. Özünüdərk bütün varlıq aləmini dərk etməyin açarıdır. Özünüdərksiz insan sərgərdan halda olar. Özünüdərk yoxdursa, insan özünün özündə və dünyada yerini tapa bilməz, özünə və ətrafına münasibətini dəqiq müəyyən edə bilməz. Özünüdərk yoxdursa deməli, insan haradan gəldiyini, harada olduğunu, hara gedəcəyini, nə etməli olduğunu hələ dərk etməyib.

Allah tərəfindən göndərilmiş bütün elçilərin, kitabların mənacə məntiqi nəticəsi insanın özünü özü ilə tanış etməklə yekunlaşır. Bütün ilahi çağırışlar insanı özünü dərk etməyə tərəf yönəldir. Bütün ilahi qadağalar da insanın özündən uzaqlaşmaması üçündür.

İnsan dünyanın mərkəzində dayanan kiçik kainatdır ki, onun bütün keyfiyyətlərini özündə əks etdirir. İnsanda ilahi qüvvələrin sirri cəmlənib. İnsandakı qorxu, kin, şəhvət və başqa subyektiv hisslər sirli ilahi qüvvələrin təzahürüdür. Özünə nəzər salmaqla

ilahi qüvvələrin təzahürünü müşahidə edə, Allahın sirlərini öyrənə bilərsən. Qədimdə deyilən “özün-özünü dürk et” indi yeni mahiyyət kəsb edir. Özün-özünü dürk etməklə kainatın dürin mahiyyətini dürk edirsən. İnsan özündə eyni zamanda canlı və cansız mövcudatı birləşdirir. Onda dünyanın bütün müxtəlifliyi ehtiva olunur. Bu o deməkdir ki, insan və təbiət bir-birinə təsir edərək dəyişir. İnsan təbiətin bütün sistemi və varlığı üçün məsuliyyət daşıyır. Dini mətnlərdə insan əməllərinin (günah və ya savab) təbiət hadisələrinə belə təsiri olduğunu bildirən fikirlərə rast gəlinir. İnsan təkcə özü ilə bağlı hadisələrin yox, bütün təbiət hadisələrinin də mərkəzində dayanır. İlahi sirlərin açılması da insanın özünüdürnəməsindən keçir. Həzrət Məhəmməd (s) belə buyurur: “Özünü tanıyan Allahını tanıyar”. Bu hədis insan həqiqətinin potensialının ən son həddini bizim üçün nümayiş etdirir.

Hər kəs özünün ruhi meyillərinə və batini məqsədlərinə diqqət yetirib, onlar barədə bir qədər fikirləşsə, onların çoxunun təkamülə meyilli olduğunu görəcekdir. Ümumiyyətlə, heç kəs öz varlığında hər hansı bir çatışmazlığın olmasını istəməz. Daim çalışır ki, mümkün qədər hər növ çatışmazlığı, eyib və nöqsanı özündən uzaqlaşdırmaqla istənilən təkamülə çata bilsin. Nöqsanlı halları və çatışmazlıqları aradan qaldırmamışdan onu başqalarından gizlədir. Bu həqiqət insanın fitrətən təkamülü sevib, nöqsanları sevməməsinin göstəricisidir, təkamül və tərəqqinin

amili də budur. Təkamülə olan meyil insan ruhunun dərinliklərində olan güclü fitri bir amildir ki, insanı hərəkətə gətirir.

Əslində, insanın daxilində yer alan “Allahaxtarma” duyğusu da onun kamilliyə olan meylinin nəticəsidir. Kamillik axtarışına çıxan insan əvvəl-axır axtardığı kamilliyin həqiqətini hər şeydən uca olan Allahda tapır. Əks təqdirdə, onun axtarışı sonu görünməyən bir qaranlığa qədər gedib çıxır və insan heç vaxt daxili aramlığa çata bilmir. İnsanlarda yaranan ruhi gərginliklər, daxili sıxıntılar, mənəvi böhranlar, depressiyalar da bu səbəbdən yaranır.

Dünya və axirət xoşbəxtliyinin qapılarının açarı insanın özünü tanımasıdır. İnsan özünü dərk etdikdə Allahı tanıması da baş verir. Quranda Fussilət surəsinin 53-cü ayəsində belə buyrulur: “Tezliklə varlıq aləmində və onların öz vücudlarında Özümüzün nişanələrimizi onlara göstərəcəyik ki, Onun (Allahın) haqq olduğu onlara (insanlara) bəlli olsun”.

İnsanın özünü dərk etməsi onu daha çox mənəvi dəyərlərə sahiblənməyə, qəbahətlərdən, rəzil işlərdən çəkinməyə sövq edir. İnsan özünü tanıdıqca dünyaya əbəs yerə gəlmədiyini, ruhunun ona əmanət olaraq verildiyini anlayır. Bu zaman həyatı boş-boş işlərə sərf etməklə keçirmək istəmir. Özü üçün nəzərdə tutulmuş daha layiqli yerlərin axtarışına başlayır. Bu axtarış onu yeni zirvələrə qaldırır. Hər mənəzildə həm özünün yeni bir tərəfini kəşf edir, həm də özünü hələ

də tam olaraq tanımadığını anlamış olur.

Bəzən insan özünü tamamilə dərk etdiyini zənn edir. Əslində, mübarək hədislər bizə öyrədir ki, o qənaətə gəlmək insanın qəflətdə olmasından xəbər verir. Bu düşüncə insanın səadətini açarı ola bilməz. Belə düşüncə insanı hərəkətdən saxlayır. O, (insan) artıq özünü tanımaq üçün heç bir cəhd etmir. İndi olduğu yeri özü üçün məqbul hesab edir. Halbuki o, kamilliyə gedən sonsuz bir yolun hələ əvvəlindədir.

İnsanın kamillik axtarışının uğurlu yekunu üçün, əbədi xoşbəxtlik və səadətin əldə edilməsi üçün və nəhayət, ilahi razılıq (riza) məqamına yetişmək üçün insan iki mühüm addım atmalıdır. Bəli, iki mühüm addım! Bu iki addım insanı iblislərin qonşuluğundan alıb mələklərin qonşuluğuna aparır. İnsanı rəzilliklərdən xilas edib fəzilətlərə qovuşdurur. Bu iki addım insanın dünyaya gəlməmişdən əvvəlki dünyası ilə yaşadığı dünyasını və ölümdən sonrakı dünyasını birləşdirir, onlar arasındakı yaradılış əlaqələrini aşkar edir. Bu kitabın yazılmasında əsas məqsəd də bu iki addımı tanıtmadır. İnsanın keçmişi, bu günü və gələcəyi ilə əlaqəli olan mühüm iki addım: “Özünüdərək” və “Özünütərək”. Məhz bu iki addım insan həyatının fəlsəfi-dini həqiqətidir, mənasıdır. Başqa cür desək: fəlsəfənin insan haqda bütün suallarının cavabı – “Özünüdərək” və “Özünütərək” anlayışlarının düzgün mənimsənilməsindədir.

Biz çalışdıq ki, bu iki mühüm addımı iki hissədə

işləyək və dəyərlı oxuculara təqdim edək. Bu çətin və məsulıyyətli işdə Allahı ən böyük yardımçımız və istıqamət verənimiz kimi görməkdəyik. Ümid edirik ki, bu işin uğurlu yekunu üçün Allah Öz lütf və kəramətini bizdən əsirgəməyib.

Allahın inayəti ilə kitabda toxunduğumuz mətləblər oxucu üçün yeni əqli aydınlanmalar və əməli durulmalara səbəb olar. Dəyərlı oxuculara əvvəlcədən təşəkkür edirəm. Kitabdakı istənilən uğur Allahın kitabın müəllifinə inayəti, uğursuzluqlar və yanlışlıqlar isə müəllifin bilgisizliyindən və cahilliyindəndir.

Oxucuları kitabla baş-başa buraxırıq. Allah zəhin açıqlığı versin!





I



ÖZÜNÜDƏRK



## **Özünüdərki necə anlayaq?**

Özünüdərək və özünütərək – kamilliyə aparan iki mühüm mənzil. Həqiqi kamilliyə çatmaq üçün insan bu iki addımlıq yolu düzgün şəkildə qət etməlidir. İlk hissədə biz kamilliyə aparan iki addımdan birincisi (özünüdərək) haqqında bəhs edəcəyik.

Özünüdərək, özünütanıma başqaları ilə tanış olmaqdan fərqlənir. Yəni insanın özünü tanıması başqa şeydir, digər insanla tanış olması isə tam başqa bir şey. Biz başqa bir insanla tanış olarkən onun adı, soyadı, təvəllüdü, təhsili, peşəsi, ixtisası, dini, mədəniyyəti, mənəviyyəti, milliyyəti və s. haqqında ətraflı məlumatlar əldə etməklə kifayətlənirik. Özünütanımadə isə bu belə deyil. Özünütanımadə insan cəmi bir neçə suala dolğun cavab tapmalıdır. Bu sualların sayı az olsa da, cavablarının əhatə dairəsi xeyli genişdir. Suallar bunlardır: 1) haradan gəlmişəm; 2) haradayam; 3) məndən tələb olunan nədir, nə etməliyəm; 4) hara gedəcəyəm. Bu dörd sual özünüdərəkətmədə cavab tapmalı olduğumuz ən önəmli suallardır.

İnsanın kim olduğu, onun mövcudluğu və amalı fəlsəfənin də ən qədim və daimi mövzudur. İnsanın düşüncəsi, fikri, əqli hansı tərəfə yönəlsə, mərkəzdə insanın həyatı və mahiyyəti durur. Məhz buna görə də fəlsəfə elə əvvəldən insana müxtəlif təriflər vermişdir. Aristotel insanı “düşünən heyvan”, Nitsşe “xəstə heyvan”, Franklin “əmək aləti yaradan heyvan” adlandırmışdır. İnsanı gah ilahiləşdirmişlər, gah da demişlər ki, heçdən yaranıb, heçə də çevriləcək. İnsan həyatını gah heç nəyə dəyməyən, gah da çox qiymətli gövhər kimi qiymətləndirmişlər.

Nə üçün, hansı səbəbdən insan onun özü üçün sirr olaraq qalır? İnsan təbiətin və cəmiyyətin qanunlarını dərk edir, özünüdürək isə onun üçün problem olaraq qalır. İnsanın özünü dərk etməsi olduqca mürəkkəb prosesdir. Mürəkkəblik ondadır ki, nəyi isə dərk etmək üçün, konkret hadisəni və predmeti öyrənmək üçün kənardan ona baxmaq, subyektiv hissərdən və emosiyadan kənarlaşmaq, insan haqqında elm olan fəlsəfi antropologiyadan kənarlaşmaq lazım gəlir. İnsanın dünyadan əvvəlki halı, dünyadakı vəziyyəti, dünyadan sonrakı həyatı haqqında dolğun və əlaqəli məlumatlar olmadan insan haqqındakı çox suallar cavabsız qalır.

Sokrat insanın özünün özü üçün ən çətin idrak obyekti olduğunu bildirərək söyləmişdir ki, “özün özünü dərk et”. Onun bu müraciəti bu gün də öz aktuallığını saxlayır.

Fəlsəfə insanı öyrənərkən iki anlayışı fərqləndirir: insanın təbiəti və insanın mahiyyəti. Doğrudur, bu anlayışlar məzmunca eynidir, lakin mənaca fərqlidir. İnsanın təbiəti dedikdə, onu təbii varlıqdan, ilk növbədə heyvandan fərqləndirməyə cəhd olunur. Bu halda məhz insana məxsus olan keyfiyyətlər məcmusu nəzərdən keçirilir. Fəlsəfə tarixində insanı hər hansı bir xassə və ya keyfiyyət əsasında sonadək öyrənmək mümkün olmamışdır. İnsan bir sirr olaraq qalmışdır.

Unutmaq lazım deyil ki, insan təbiətə, cəmiyyətə, cismani bədənə malik olmaqla yanaşı, həm də ruha malikdir. İnsan özündəki təbii olanla ruhi olan arasında harmoniyanı özü yaradır.

İnsan sosial keyfiyyətləri ilə birgə şəxsiyyətdir. Şəxsiyyəti sosial statusu ilə formalaşsa da, ruhi kimliyi ilə tamamlanır. Dünyaya gələn bir insan ardıcıl olaraq mədəniyyət normalarını və dəyərlərini mənimsəyir, özünün fərdi xüsusiyyətlərinə yiyələnir, cəmiyyətə daxil olur, başqa insanların əhatəsində özünü təsdiqləyir və beləliklə, şəxsiyyət olur. Lakin hər mərhələdə o, ruhi formalaşmalara və ya aşınmalara da məruz qalır.

“Mən” dedikdə, insan özünü digər reallıqlara qarşı qoyur. Bu qarşıqoyma “şüur” anlayışı ilə həyata keçir. Şüur “mən”də cəmləşmiş, mərkəzləşmiş aydınlıqdır. Bütün digərləri sanki kölgədə, qaranlıqda qalır, özgə olur.

Ruh insanın bütün təbii-heyvani tərəflərini dəyiş-

dirir. Ruh insanda bioloji substrat olmadan, ondan kənarında mövcud deyildir, lakin ona bərabər də deyildir. Ruh insanın heyvani təbiətini dəyişdirir. Lakin bu zaman insan bioloji təbiətini itirmir, onu insani rəngə boyayır. Ruhun vasitəsilə həyat heyvani prosedən insani prosesə keçir. Ruh insanı heyvanılıkdən insaniliyə tərəf aparırsa da, ruh özü də bədənin maddi imtinaları və əqli dərki ilə formalaşır.

İnsan (ruh) özünüdürk və öz daxili aləminə baxış vasitəsilə başa düşülə bilər. İnsan başa düşəndə ki, onun ruhu var, özünün əsl sahibinə çevrilə bilər. Ruhun qorunması şəxsi azadlığın və müstəqilliyin mühüm şərtidir. İnsan ruhən daimi mübarizədə və hərəkətdədir.

İnsan özünüdürk vasitəsilə “mən”i hiss edir, özünü tapır, ruhunu duyur. Bilir ki, təbiətdə mövcud olan səbəbiyyət asılılığından yüksəkdə durur. Artıq o, fiziki qanunların doğurduğu nə səbəb, nə də nəticə olmaq istəyir. İnsan özünü sərbəst idarə etmək istəyir, ruhunu idarə etmək istəyir. İnsan özünü dərki etdikcə əsl hədəfi müəyyən edə bilər, ona çatmaq istəyir. Qarşısındakı maneələri dəf etməyə və ya kənarından keçməyə cəhd edir. Həyat “mən”i hiss etməkdən, bir tərəfdən onu qorumaqdan, digər tərəfdən, onu itirmək qorxusuna müqavimət göstərməkdən ibarətdir. Özünüdürk öz “mən”ini tapmaqdır. Özünüdürksiz insan şəxsiyyət ola bilməz. Şəxsiyyətin azad ruhu olmalıdır. Ruh o zaman azad ola bilər ki, onu daşıyan